

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ВАРНАВА УЛЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 159.922.7+616.-092

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Коробіцина Маргарита Борисівна,

Одеський національний університет імені
І. І. Мечникова, доцент кафедри клінічної
психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор

Піроженко Тамара Олександрівна,

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН
України, завідувач лабораторії психології
дошкільника;

кандидат психологічних наук, доцент

Поспелова Ірина Донатасівна

Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського», доцент кафедри теорії та
методики практичної психології.

Захист відбудеться «18» жовтня 2013 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.03 у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36

Автореферат розісланий «17» вересня 2013 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Кузнєцова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах інформатизації суспільства та інтенсивного залучення дитини до медіапростору постає проблема профілактики деструктивних змін особистості на ранніх етапах її розвитку. Це в першу чергу стосується дошкільного віку, коли дитина активно розвивається фізично, інтелектуально, особистісно. Проте у сучасній психологічній науці майже не досліджується питання неконтрольованого з боку дорослих впливу засобів масової інформації на особистість дитини дошкільного віку, який призводить до її дисгармонійного розвитку. Це зумовлено споживанням дітьми переважно візуальної інформації, яка не піддається свідомому аналізу; інформації, призначеної для дорослих (К. Вейдман, А. Бердникова, Р. М. Грановська, І. М. Нікольська, І. Є. Хронюк). За цих умов психічна адаптація дитини вимагає актуалізації захисних механізмів.

Питанню механізмів психічного захисту особистості присвячено багато наукових праць західних (Д. Айке, Г. Блюм, Л. Вассерман, Б. В. Зейгарнік, Ж. Лапланш, Г. Келлерман, О. Кернберг, М. Кляйн, Н. Мак-Вільямс, Р. Плутчик, Ж. Понталіса, Г. Саллівен, Г. Тарт, А. Фройд, З. Фройд, К. Хорні та ін.) та вітчизняних учених (Р. М. Грановська, Л. Р. Гребенніков, Б. В. Зейгарнік, Д. І. Іванов, Н. Ф. Каліна, М. М. Кононов, С. Д. Максименко, А. В. Маричева, І. М. Нікольська, А. А. Налчаджян, І. Д. Поспелова, С. Ш. Раджабов, А. А. Реан, М. М. Решетніков, Є. С. Романова, С. Г. Харенко, Т. С. Яценко та ін.). Разом з тим у сучасній психологічній науці існує ще багато протиріч навколо цієї проблеми: неоднозначні погляди відносно трактування сутності захисних механізмів, визначення їх кількості, розуміння послідовності виникнення та розвитку упродовж життя людини тощо.

Особливо важливим є розгляд закономірностей та чинників розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку. Це пов'язано з пошуком шляхів забезпечення найсприятливіших умов для повноцінної психічної адаптації та гармонійного розвитку особистості дитини, необхідністю розробки адекватних корекційно-розвиваючих програм. Цілями зазначених програм є ліквідація або часткова компенсація проявів захисних механізмів, що актуалізуються в тому числі й внаслідок безконтрольного споживання медіапродукції.

Таким чином, актуальність, теоретична і практична значущість, недостатня розробленість проблеми розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку в умовах неминучого впливу засобів масової інформації на психіку, установки, цінності, поведінку та здоров'я дитини, зумовили вибір теми дослідження «Психологічні особливості розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри клінічної психології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за темою «Культурно-історичний та соціально-психологічний потенціал особистості в умовах трансформаційних змін у суспільстві» (державний номер реєстрації № 0107V007980). Тему дослідження затверджено вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

(протокол № 5 від 14 квітня 2011 р.) та узгоджено за рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 24 травня 2011 р.). Автором досліджувались психологічні особливості розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку в умовах впливу на неї засобів масової інформації.

Мета дослідження полягає в теоретико-емпіричному вивченні психологічних особливостей розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку (в умовах безконтрольного перегляду телепрограм).

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові джерела з проблеми захисних механізмів психіки та їх розвитку на ранніх етапах онтогенезу, систематизувати дані, що існують у психологічній літературі, щодо безконтрольного впливу медіасередовища на психіку дітей.

2. Розробити програму емпіричного дослідження, створити психодіагностичний комплекс методик, що відповідає меті та завданням дослідження.

3. Емпірично вивчити психологічні особливості прояву та розвитку захисних механізмів у дітей дошкільного віку.

4. Розробити та апробувати програму корекції проявів захисної психічної адаптації та дисгармонійного розвитку дітей дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – захисні механізми психіки дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – психологічні особливості розвитку захисних механізмів психіки дітей дошкільного віку.

Методи дослідження. У дослідженні використано систему методів: теоретичні (аналіз літератури з обраної наукової проблеми, узагальнення, систематизація наукових даних); емпіричні (спостереження за дітьми, анкетування та опитування педагогів та батьків, тестування, бесіда); математико-статистичні методи (t-критерій Стюдента, критерій Фішера). Обробка результатів дослідження проводилась за допомогою комп'ютерної програми SPSS 13.0 for Windows.

Створено комплекс психодіагностичних методик, спрямований на системне вивчення проявів захисних механізмів у дітей дошкільного віку: в когнітивній сфері («Експрес діагностика в дитячому садку» Н. М. Павлова та Л. Г. Руденко), в емоційній (Кольорових тест відносин Ю. Б. Максименко, проєктивні методики «Малюнок сім'ї»; «Гарний малюнок»; «Неіснуюча тварина» Дж. Ділео), в поведінці («Опитувальник копінг-стратегій для дітей шкільного віку» І. М. Нікольської, Р. М. Грановської (адаптована для дітей дошкільного віку), «Схема спостережень за ігровою діяльністю» Л. В. Артемової, І. О. Шкільної). Для дослідження умов перегляду дітьми телевізійних програм використовувались анкети для батьків та вихователів.

Дослідження проводилось впродовж 2005 – 2011 рр. на базі дошкільних навчальних закладів м. Одеси ясла-садок № 88 та № 274. У дослідженні брали участь 611 дітей старшої групи віком від 5 до 6 років. Протягом семи навчальних років обстежувались не тільки діти, а також їхні батьки. Кількість респондентів – батьків – 430 осіб (336 жінки і 194 чоловіків).

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що:

вперше розроблено модель проявів та розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку в умовах безконтрольного перегляду телевізійних програм; доведено, що в дошкільному віці екскізитні ситуації є «пусковими» у активізації захисних механізмів як системи психічних дій, що призводить до того чи іншого ступеня і форми адаптованості особистості; визначено особливості проявів захисних механізмів у когнітивній, емоційній, поведінковій сферах особистості дітей дошкільного віку, що перебувають в різних умовах перегляду телевізійних програм; описано ознаки дисгармонійного розвитку та захисної адаптації дошкільників, які безконтрольно дивляться програми телепередач (негативні емоційно-поведінкові реакції, зростання психоемоційного напруження, зниження самооцінки, затримка когнітивного розвитку тощо);

уточнено наукові уявлення про вплив медіасередовища на психічний розвиток особистості у дошкільному віці; встановлено, що важливим параметрами, що опосередковують цей вплив є: ступінь активності взаємодії дитини з медіапростором, її обмеженість у часі та наявність контролю з боку дорослих; конкретизовано симптоматику змін у когнітивній, емоційній та поведінковій сфері особистості, що зумовлена активізацією захисних механізмів в умовах медіавпливу;

набуло подальшого розвитку знання про чинники психічного розвитку дітей дошкільного віку в сучасному медіасередовищі, ризики його спотворення та способи гармонізації; корекцію проявів захисної психічної адаптації у когнітивній, емоційно-вольовій та поведінкових сферах особистості у дітей, які безконтрольно дивляться програми телепередач.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретично обґрунтовано та апробовано психодіагностичний комплекс методик, спрямований на дослідження психологічних особливостей розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку. Складено та апробовано корекційно-розвивальну програму, що дозволяє мінімізувати негативний вплив на особистість дитини дошкільного віку безконтрольного перегляду програм телепередач. Отримані теоретико-емпіричні дані є складовою карти загального психічного розвитку дітей дошкільного віку, що використовується в роботі психологів дошкільних навчальних закладів в процесі організації психологічного супроводу формування особистості дошкільника.

Основні результати дослідження були впроваджені в систему навчально-виховної роботи в дошкільних навчальних закладах № 88 (довідка № 112 від 18 травня 2012 р.) та № 274 (довідка № 28 від 26 травня 2011 р.). Також основні теоретичні положення дисертаційного дослідження були включені в програму курсів «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Основи психосоматики» в процесі підготовки майбутніх психологів в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова (довідка № 55 від 08 червня 2012 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідались на: Міжнародній науково-

практичній конференції «Гене́за буття особистості» (Київ, 2006 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Християнські цінності в освіті та вихованні» (Одеса, 2007 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Психологія особистості: теорія, досвід, практика» (Одеса, 2009 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективні інновації в науці, освіті, виробництві та транспорті» (Одеса, 2007 – 2009 р.р., 2013 р.), на Першому Всеукраїнському конгресі психологів (Київ, 2005 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розквітання» (Одеса, 2008 р.), засіданнях кафедри клінічної психології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (2008 – 2013 рр.), наукового семінару Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (2013 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладено в 8 публікаціях, із них 6 статей опубліковано у фахових наукових виданнях України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 206 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 181 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 18 таблиць, 4 рисунки. Додатки (5) розміщені на 10 сторінках. Список використаних джерел, що розміщений на 25 сторінках, включає 261 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету та завдання дослідження, об'єкт, предмет, методи, висвітлено наукову новизну, практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію результатів дослідження та публікації.

У першому розділі **«Теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку захисних механізмів»** здійснено аналіз основних підходів до розгляду проблеми захисних механізмів особистості, систематизовано дані щодо сутності цього феномену, диференціації захисних механізмів та особливостей їх розвитку.

Концепція психологічного захисту була започаткована в межах психоаналізу (З. Фройд), проте сьогодні поняття механізмів психологічного захисту вийшло далеко за межі цього напрямку (Р. М. Грановська, Л. Р. Гребенніков, А. А. Налчаджян, І. М. Нікольська, А. А. Реан, Є. С. Романова). Протягом останніх десятиріч проведені дослідження, що уточнюють та додатково описують, розкривають сутність певних захистів (Д. І. Іванов, М. М. Кононов, А. В. Маричева, С. Ш. Раджабов, М. М. Решетніков, С. Г. Харенко). Інтеграція наукових здобутків призвела до визначення механізмів захисту як системи стабілізації особистості, спрямованої на усунення або мінімізацію негативних емоцій, тривоги, яка виникає при порушенні наявної картини світу в ситуації зіткнення з новою й несподіваною інформацією (Р. М. Грановська). Сучасні дослідження говорять про те, що найголовніше завдання психологічного захисту – усунення психологічного

дискомфорту, або часткове зняття напруги у фруструючій ситуації, а не реальне вирішення проблеми.

Адаптаційну систему особистості поряд із захисними механізмами утворюють також і механізми долаючої зі стресом поведінки (копінг-стратегії) (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, А. Білінгс, Ф. Є. Василюк, В. І. Голованевська, Р. І. Грановська, С. В. Малазонія, С. К. Нартова-Бочавер, І. М. Нікольська, О. І. Склень, С. В. Харченко). У науковій літературі існують певні труднощі в розмежуванні механізмів захисту й подолання. Перші пов'язуються з неусвідомленістю їх суб'єктом, а другі – з усвідомленим прийняттям і регуляцією. Психологічний захист характеризується відмовою індивіда від конструктивного вирішення проблеми, а способи подолання передбачають необхідність проявляти продуктивну активність, прагнення впоратися з труднощами. Функціонування копінгу передбачає актуалізацію когнітивних, моральних, соціальних та мотиваційних структур особистості в процесі подолання проблеми. У разі неспроможності особистості адекватно впоратися з проблемою актуалізуються захисні механізми, які сприяють адаптації, але при цьому перешкоджають адекватній орієнтації індивіда в реальній ситуації.

Аналіз проблеми в онтогенетичному аспекті потребує звернення до питання про хронологію виникнення та етапність розвитку захисних механізмів (Г. Блюм, М. Борнштайн, Р. М. Грановська, Л. Р. Гребенніков, І. М. Нікольська, Р. Плутчик, Є. С. Романова, О. Феніхель, А. Фройд). Узагальнення даних цих та інших авторів дозволило встановити, що механізми, які функціонують на першому році життя дитини, ще не є захисними, але виступають як їх попередники. До низки перших механізмів належать: інтродекція, проекція, заперечення, фіксація, регресія. У віковому проміжку від 1 до 2 років небезпеки долаються дитиною за допомогою заперечення (у його незрілих формах пасивного й активного протесту – відмови та опозиції), а також у вигляді тенденції до приєднання – проекції та імітації. При цьому проекція та імітація пов'язані з виділенням дитиною себе з довкілля, з приписуванням середовищу всього болісного і з прийняттям в себе всього приємного. Далі починає переважати тенденція до відокремлення. На другому році життя мають місце: витіснення, заміщення, інтелектуалізація. У 3-5 років при активізації потреби в автономії і свободі у формі емансипації виявляється заміщення, мають місце реактивні утворення. У 6 років внаслідок формування статевої ідентичності та потреби в самоприйнятті, з'являється сублімація, яка нерозлучно пов'язана із засвоєнням етичних цінностей. Таким чином, розвиток захисних механізмів, їх виникнення та диференціація, відповідає загальним закономірностям вікової динаміки та відображає процеси становлення особистості в дитинстві, що відбуваються під впливом численних внутрішніх та зовнішніх чинників. Розуміння логіки розгортання цього процесу у дошкільному віці, вимагає пошуку психологічної змінної, яка опосередковує впливи таких чинників та зумовлює активізацію захисних механізмів у психіці дитини.

У цій якості, для загального позначення умов, що викликають утворення і функціонування механізмів захисту, ми розглядаємо «ексцезивні» ситуації

(П. В. Басін, Е. Кіршбаум). Тут маються на увазі такі ситуації, в яких протиріччя, як певний момент розвитку, що акумулює впливи зовнішніх та внутрішніх чинників, гранично загострене і вимагає свого зняття, а характер вирішення протиріччя визначає напрям у розвитку особистості. Спрямованість і якість вирішення подібних ситуацій визначають можливості особистості виходити на якісно новий рівень стосунків з середовищем, продуктивно структурувати процес взаємодії з оточенням, адаптивно реагувати. Засоби подолання цих ситуацій – зняття назрілих протиріч у взаємодії – специфічно пов'язані з особистісними особливостями дошкільника. Саме ексквізитні ситуації, що мають певну «екзистенціальну значущість», є «пусковими» для вибору захисних механізмів психіки як системи психічних дій, які призводять до того чи іншого ступеня і форми адаптованості особистості у таких ситуаціях, що в свою чергу відображається у змінах особистості дитини.

Відомо, що дошкільний вік є важливим етапом формування особистості, коли відбувається активне засвоєння норм, правил, установок, поглядів, світогляду, що й передбачає психологічне занурення у простір ексквізитних ситуацій, пов'язаних з пошуком нових цілей і засобів їх досягнення. Такі засоби здебільшого дитина засвоює від оточення (батьки, родичі, друзі, вихователі), але й сучасний медіапростір, зокрема телебачення, грає значну роль у її житті. З телеефіру дитина засвоює готові патерни реагування в ексквізитних ситуаціях, насичені комплексами стимули, що сприймаються дошкільниками без аналізу, невід'ємно від яскравості та емоційної насиченості образу, відповідно до вікових особливостей (Л. П. Василенко, Р. В. Павелків, Т. О. Піроженко, М. В. Савчин). Це дозволяє розглядати телевізійні перегляди у якості одного з чинників розвитку захисних механізмів у дітей дошкільного віку.

Важливими на цьому тлі є дослідження О. Ленга, присвячені оцінці реакцій людей на ЗМІ, які призводять до 4 типів наслідків: 1) поведінкові, 2) настановні, 3) когнітивні, 4) фізіологічні. Дослідження Д. Біглз-Руса, І. Гета, Р. Грінфілда, І. Д. Поспелової, Р. Харріса, А. Шарафа, І. Юта свідчать про суттєві зміни комунікативної та емоційної сфери «медіаактивних» дітей. Виявлено що вплив ЗМІ гальмує прояв емоцій у спілкуванні, а також призводить до браку індивідуального досвіду спілкування та порушення розвитку комунікативної сфери дитини, її товариськості, проникливості, толерантності, емпатії до інших людей, експресії та ін. Ці та інші дані вказують на суттєві перетворення психіки дитини, що відбувається під впливом медіасередовища, при цьому важливими параметрами, що опосередковують цей вплив є: ступінь активності взаємодії дитини з медіапростором, її обмеженість у часі та наявність контролю з боку дорослих.

Систематизація представлених наукових даних дозволила сконструювати теоретичну модель проявів та розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку, що ураховує сукупність діючих чинників, внутрішніх та зовнішніх (в даному дослідженні розглядається один з таких чинників – безконтрольний перегляд телевізійних програм), психологічні механізми та наслідки цього процесу (рис.1).

Рис.1. Теоретична модель проявів та розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку в умовах безконтрольного перегляду телевізійних програм.

Відповідно наведеній моделі розвиток захисних механізмів особистості дитини дошкільного віку розглядається як цілісний процес, в якому особливу роль грає комплекс внутрішніх та зовнішніх умов, що виступають психологічними чинниками, дослідження яких дозволяє здійснювати цілеспрямований вплив і сприяти гармонізації особистісного розвитку дитини.

У другому розділі - «Програма емпіричного дослідження розвитку захисних механізмів психіки дітей дошкільного віку (під впливом безконтрольного перегляду програм телебачення) та результати його констатуючого етапу» розкрито форми та принципи організації, методика та етапи емпіричного дослідження, визначено основні його напрями, обґрунтована вибірка, описана методична процедура.

У відповідності до представленої теоретичної моделі на підготовчому етапі визначено загальну логіку емпіричного дослідження, методика та умови його проведення, а також обрано основну вибірку. Програма емпіричного дослідження передбачала проведення спочатку: спостережень за дітьми в навчальній, ігровій та спільній з дорослими діяльності; бесід з дітьми, батьками та вихователями груп; анкетування одного з батьків для отримання детальної інформації про час, який займає перегляд телевізійних програм дитиною, супутні цьому умови, особливості сімейного виховання тощо.

Аналіз результатів анкетування батьків допоміг зробити розподіл досліджуваних дітей на дві підвибірки за ознакою часу перегляду дитиною програм телепередач протягом доби та наявністю контролю цього часу та змісту ефіру, що доступний дитині, з боку дорослих. До першої групи увійшли діти, які безконтрольно дивляться програми телепередач, тобто мають вільний доступ до телепередач будь-якого змісту і не відчувають обмежень у часі перегляду. Час, що ці діти проводять біля екрана за переглядом різних телепередач, встановлює в середньому 3 години і більше. Батьки цих дітей у своєї більшості віддають перегляду програм телепередач від 2 до 5 годин на день. Діти дивляться програм телепередач іноді поряд з батьками, іноді сидячи окремо. До другої групи увійшли діти, перегляд телепередач якими контрольований з боку батьків. Діти цієї групи проводять перед телевізором від однієї до двох годин, іноді навіть менше. Встановлено, що здебільшого батьки дітей другої групи також мало часу приділяють перегляду програм телепередач (до 2-х годин). Додатково достовірність розподілу на названі групи підтверджено даними діагностики за кольорових тестом відношень (КТВ): саме діти, що увійшли до першої групи, вважають телевізор емоційно значущим об'єктом.

У виділених групах дітей проведено психодіагностичні вимірювання за такими напрямками: а) дослідження когнітивного розвитку; б) дослідження емоційних особливостей; в) дослідження дитячих поведінкових реакцій. З цією метою підібрано комплекс психодіагностичних методик з урахуванням вікових особливостей старших дошкільників (високий рівень емоційності, низький рівень довільної регуляції поведінки, обмеження концентрації та об'єму уваги). Аналіз та інтерпретація отриманих даних дозволила опосередковано через оцінку різноаспектних (когнітивних, емоційних, поведінкових) ознак встановити особливості проявів захисних механізмів у дошкільників, що перебувають в різних умовах перегляду телебачення.

За результатами проведених досліджень виявлено, що більшість дітей, які безконтрольно дивляться програми телепередач (перша група), з боку емоційних проявів характеризуються: переважанням поганого настрою після довготривалого перегляду програм телепередач (24,2%), імпульсивністю (24%), нездатністю контролювати емоційні реакції та поведінку (23%), підвищеною агресивністю (24,2%), незадоволеністю у спілкуванні (66,7%), конфліктністю (54,5%). Їм властиві: підвищена внутрішня напруженість, емоційна нестійкість і лабільність, гіперактивність, тривожність, висока емоційна чутливість. Найбільш яскравою ознакою емоційної сфери цих дітей є переживання страхів

від сприйнятих картин та подій з екрану телевізора (82%), також вони переживають почуття знехтуваності (27,3%). У спілкуванні з людьми такі діти не відчують дистанції, при цьому не вміють вступати в близький емоційний контакт; прояви почуттів прості і мають тенденцію до безцеремонності; нездатні відповідати спокійним поглядом, натомість дивляться беземоційно або відповідають гримасами.

Показники розвитку когнітивних процесів цієї підвибірки значно нижче за показники порівнювальної групи. Когнітивні наслідки впливу безконтрольного перегляду телебачення за результатами діагностики проявляються у загальній затримці когнітивного розвитку (95%): пам'яті, уваги, уяви, мовлення тощо. Низький загальний рівень розвитку когнітивних процесів виявлено у 61% дітей; середній у 39%. Також деструктивний вплив безконтрольного перегляду телебачення проявляється у тому, що у дитини формується нереалістична картина світу (90%). Дитина ототожнює себе з героями фільмів та мультиків, людям приписується казкові ролі та можливості, відсутня перспектива майбутнього, відмічається низький рівень загальної обізнаності. У наслідок цього знижуються їхні пристосувальні здатності, можливість адекватно реагувати у навколишньому середовищі. Також, висновуємо, що саме ці діти не виявляють активне творче мислення. Дошкільник, що безконтрольно дивиться програми телепередач, несвідомо очікує, що необхідна інформація надійде ззовні і практично нездатний самостійно генерувати власні ідеї та думки. Сильніше проявляється критичне ставлення до оточення, схильність до його осудження, тобто проявляється тенденція до розвитку екстернального локус-контролю.

Характерною ознакою цих дітей є стереотипне використання неефективних поведінкових стратегій. Серед основних стратегій поведінки використовуються такі, що містять агресивні та конфліктні тенденції, посилюють фрустрацію і не вирішують ексквізитної ситуації, що виникає. Такі стратегії, як: «Волаю, кричу»; «Борюся, б'юся»; «Б'ю, ламаю, кидаю»; «Божеволію»; «Кусаю нігті» – свідчать про прояви дезадаптованої поведінки дитини. За результатами тестування виявлено, що серед виборів дітей першої групи, неефективні стратегії поведінки переважають (50%), у той час, як у другій групі такі стратегії виявлені не більш ніж у 22% виборів. Спостереження за дітьми також свідчать, що після довготривалого перегляду програм телепередач дошкільники здебільшого ведуть себе зухвало, агресивно, провокують конфлікти.

В цілому, загострення негативних емоційно-поведінкових реакцій, зростання психоемоційного напруження, зниження самооцінки у дитини, затримка її когнітивного розвитку та наявність поведінкових труднощів свідчить про певні порушення їх психічної адаптації та активізацію захисних механізмів.

Результати діагностики когнітивних, емоційних та поведінкових особливостей дітей, що увійшли до другої групи, свідчать про відсутність чіткого симптомокомплексу ознак, що вказує на наявність нормальної варіативності. Щодо тих показників, які стали переважаючими в першій групі,

то їх значення у дітей, які дивляться програми телепередач під контролем дорослих, значно відрізняються, що підтверджено статистично за t-критерієм Стьюдента та критерієм Фішера. Так, загальна затримка когнітивного розвитку в цій групі встановлена у 8,3% дітей, низький його рівень виявлено у 4% дітей; середній у 79%; високий – 17%. Показники агресивності відмічаються у 4,2%, конфліктності – у 16,7%; пригнічення, зниження настрою – у 8,3%.

Зовні спостерігається поведінка, емоційні прояви, когнітивні особливості функціонують як засіб уникнення тривожать відомостей або як перетворювачі того, що породжує відчуття тривоги. Спостерігаються і реєструються види захисного поведінки є лише зовнішніми, іноді навіть приватними проявами прихованого психічного процесу, який як раз і виступає як справжній захисний механізм.

У результаті дослідження виявлено наступні форми психологічного захисту у дітей дошкільного віку (в умовах безконтрольного перегляду програм телепередач): а) регресія - по суті, це прояв двох типових для дітей поведінкових реакцій: імітації і пасивного протесту; б) відмова - це сама рання форма захисної поведінки. Пасивний протест можна розуміти як елемент глобальної захисної поведінкової стратегії віддалення (відділення), сутність якої складають підсвідомі захисні автоматизми ізоляції та заперечення; в) опозиція - активний протест дитини проти норм і вимог дорослих. Якщо трактувати опозицію, поведінкову реакцію активного протесту, як елемент більш загальної захисної стратегії конфронтації - проекцію і заміщення; г) імітація - це незріла форма ідентифікації. Для дошкільнят характерно або глобальне прийняття улюбленого героя телепередачі (позитивна імітація), або його глобальне заперечення (негативна імітація); д) компенсація-захист, який здійснюється не за місцем нестачі або порушення, а в іншій, далекій сфері діяльності; е) емансипація - це боротьба дітей за самоствердження, самостійність, свободу, незалежність. Діти, які постійно відчують на собі агресивні дії, схильні до розвитку та інтенсивному використанню такого переносу при сприйнятті навколишнього світу як джерела постійної загрози.

Для мінімізації дисгармонійних змін особистості дітей дошкільного віку внаслідок активізації захисних механізмів в умовах безконтрольного перегляду телебачення була розроблена корекційно-розвивальна програма. Апробація та перевірка її ефективності визначили зміст наступного, формувального, етапу дослідження.

У третьому розділі «Результати апробації програми корекції проявів захисної психічної адаптації та дисгармонійного розвитку дітей дошкільного віку, які безконтрольно дивляться програми телепередач» представлені напрями корекційно-розвивальної роботи, надано огляд та проаналізована доцільність обраних методів корекції. Також наведені результати, що отримані після корекційно-розвивальної роботи, та оцінка її ефективності.

Емпіричне дослідження розвитку захисних механізмів у дітей дошкільного віку під впливом безконтрольного перегляду дозволило нам зробити наступні висновки: у дітей, які увійшли до другої групи, виявлено

більшу відповідність психологічних проявів віковій нормі, ніж у дітей, які знаходяться в умовах безконтрольного перегляду телебачення. Виявлено, що безконтрольний перегляд програм телепередач дошкільниками негативно позначається на показниках розвитку когнітивних процесів дитини, емоційних станів та властивостей, поведінкових стратегій, що, в цілому, свідчить про активізацію захисних механізмів психіки, як засобів психічної адаптації до вимог ексквізитної ситуації.

Вищезазначені результати дослідження вимагають розробки системи корекції та профілактики наслідків безконтрольного перегляду програм телепередач дітьми дошкільного віку, а саме, системних виявів труднощів психічної адаптації, які виникають, оскільки захисні механізми, що активізуються за цих умов, не здатні забезпечити оптимальне функціонування та гармонійний розвиток особистості дитини. Як вже раніше зазначено, захисні механізми психіки викривляють сприйняття реальності, роблять її менш хворобливою для дитини, але не сприяють повновагомій адаптації та призводять до негативних змін особистості дитини, таких як затримка когнітивного розвитку, емоційно-вольові порушення тощо. Подолання зазначеної проблеми вимагає застосування комплексу заходів, що містить консультативну, просвітницьку роботу з батьками та вихователями, а також проведення корекційної, адаптаційно-розвивальної та профілактичної роботи з дітьми.

З цією метою розроблено програму, метою якої є подолання тенденцій дисгармонійного розвитку особистості дітей дошкільного віку та ліквідування наслідків негативного впливу безконтрольного перегляду програм телепередач. Вона містить три наступних блоки: установчий, корекційно-розвивальний та закріплюючий.

Серед основних напрямків корекційно-розвивальної роботи можна виділити: корекція гіперактивної поведінки, навичок спілкування з однолітками, розвиток самоконтролю, розвиток пізнавальних процесів та загальної обізнаності дітей, тощо. Для програми корекційно-розвивальної роботи обрано найбільш ефективні методи роботи з дітьми дошкільного віку, такі як: ігрова та пісочна терапія, арт-терапія, психогімнастика, казкотерапія.

Програма апробована на базі дошкільних навчальних закладів, проводилась протягом року 2-3 рази в неділю у груповій та індивідуальній формі з використанням вказаних методів. В апробації програми приймали участь діти, які безконтрольно дивляться програми телепередач, всього 264 дитини (170 хлопчиків та 194 дівчинки) старшої групи віком від 5 до 6 років.

Результати теоретичного та емпіричного дослідження дозволили розробити методичний семінар для психологів дошкільних навчальних закладів, в якому всебічно представлено проблему розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку та корекційно-розвивальну програму роботи з дітьми, які безконтрольно дивляться програми телепередач. Аналогічні форми роботи розроблені для вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків дітей.

Отримані при проведенні контрольного зрізу дані свідчать про те, що найбільш суттєві зміни у бік покращення відбуваються у когнітивній сфері. Менш виразними є зміни у поведінці дітей (використання ефективних стратегій поведінки). Повільніше реагує на корекційний вплив емоційна сфера дітей.

Цю тенденцію підтверджують результати обчислення загального рівню когнітивного розвитку дітей до і після проведення корекційно-розвивальної роботи. Якщо загальна затримка когнітивного розвитку виявлено у 95% дітей, то після корекційної програми таких дітей зменшилось до 54,5%, тобто майже в два рази. Також у бесідах з дітьми та у спостереженні виявлено значне покращення мовленнєвого розвитку та мовленнєвої компетенції.

Отримані після проведення розробленої програми значення показників, що діагностують поведінкові характеристики доводять ефективність впливу обраних корекційних заходів та розвивальної роботи, що підтверджено статистично (за t-критерієм Стьюдента). Так, за показником ефективних стратегій поведінки встановлено $t_{\text{екс}} = 6,68$, при $t_{\text{кр.}} = 2.26$. Порівняльні результати діагностики представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Відсотковий розподіл за показником використання ефективних стратегій поведінки до і після експерименту

Стратегії поведінки	До проведення (у %)	Після проведення (у %)
Ефективні	5,2	15
Ефективні в окремих випадках	26,2	34,4
Не ефективні	68,6	50,6

В емоційній сфері дітей також виявлено покращення, але вони виявилися незначними, що встановлено в результаті статистичної оцінки достовірності відмінностей. У табл. 2. представлені результати відсоткового розподілу за відповідними показниками до і після проведеної корекційно-розвивальної роботи.

Таблиця 2

Результати діагностики показників емоційної сфери дітей до і після проведення експерименту

Показники емоційної сфери	До проведення (у %)	Після проведення (у %)
Тривога, страхи	82	75
Пригніченість, зниження настрою	24,2	20,3
Незадоволення у спілкуванні	66,7	57,8
Агресивність	24,2	20,1
Конфліктність	54,5	48

Порівняння результатів, отриманих до та після експерименту, виявляє незначну ефективність впливу корекційно-розвивальної програми саме на

емоційну сферу дітей, які безконтрольно дивляться програми телепередач. Даний напрямок потребує доопрацювання, залучення додаткових засобів та посилення роботи з сім'єю, оскільки за оцінкою додаткових чинників (складнощі у сімейних взаєминах, розрив шлюбу батьків тощо) встановлено, що вони є поширеними саме в групі дітей, які безконтрольно дивляться програми телепередач, та водночас стійкими (до експерименту відмічається у 45,5% дітей, після - у 44%).

Разом з тим відсутність суттєвих змін у емоційній сфері дітей, які безконтрольно дивляться програми телепередач, вказує на те, що питання про необхідність зняття внутрішньої напруги та фрустрації у них залишається актуальним, але, зважаючи на дані про позитивні зрушення у когнітивній та поведінковій сфері, можна стверджувати, що цей процес відбувається із залученням незахисних механізмів: усвідомлення, самоконтролю, співчуття тощо.

В цілому, в результаті проведення корекційно-розвивальної програми у дітей, які безконтрольно дивляться програми телепередач, відмічається зменшення використання неефективних поведінкових стратегій, посилення нормативності поведінки, покращення активності на заняттях, комунікативної активності, мовленнєвої компетенції; ускладнення мовлення, активізація пізнавальної активності, зростання рівня когнітивного розвитку. Всі ці зміни свідчать про покращення адаптованості дитини та послаблення дії захисних механізмів. Зміни, що відбуваються в процесі корекційно-розвивальної програми, впливають на характер адаптації дітей, яка стає незахисною та більш ефективною.

Отримані результати свідчать про успішність апробації розробленої програми корекції дисгармонійного розвитку особистості дітей дошкільного віку, які безконтрольно дивляться програми телепередач.

ВИСНОВКИ

Дана дисертаційна робота присвячена системному розгляду проблеми психологічних особливостей розвитку захисних механізмів психіки дітей дошкільного віку. З цією метою розроблено модель проявів та розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку в умовах безконтрольного перегляду телебачення, досліджено симптомокомплекс когнітивних, емоційних та поведінкових проявів, що супроводжують цей процес, апробовано програму корекції проявів захисної психічної адаптації та дисгармонійного розвитку дітей дошкільного віку, які безконтрольно дивляться програми телепередач.

1. Аналіз сучасної наукової літератури виявив різні підходи до зазначеної проблеми у роботах вітчизняних і зарубіжних спеціалістів. Попри неоднозначність виявлених поглядів можна констатувати, що захисні механізми виникають у фруструючих ситуаціях, закріплюються у психіці при повторенні схожих ситуацій, актуалізуються в них і забезпечують адаптацію особистості. Умови ексквізитної ситуації (ситуації протиріччя, що акумулює впливи зовнішніх та внутрішніх чинників на особистість дитини) викликають утворення і функціонування механізмів захисту. Здатність дитини знаходити

вихід у таких ситуаціях визначає її можливості розвиватися особистісно, ефективно взаємодіяти з оточенням і середовищем, реагувати адаптивно. Розвиток механізмів психологічного захисту особистості пов'язується із незадоволенням базових потреб, з конфліктами та чинниками (внутрішніми й зовнішніми). Він спрямовується на збереження цілісності внутрішньої реальності, адаптацію до зовнішнього світу. Виникнення та розвиток захисних механізмів особистості дитини відповідають загальним закономірностям онтогенезу.

2. Складено теоретичну модель проявів та розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку в умовах безконтрольного перегляду телебачення на базі теоретичних та практичних досліджень. Ця схема охоплює два рівні чинників активації ексквізитної ситуацій, що в свою чергу, включає дію та розвиток захисних механізмів особистості. У подальшому це перешкоджає ефективній адаптації дитини та призводить до дисгармонійного розвитку особистості дошкільника.

3. Розроблено програму емпіричного дослідження наслідків впливу безконтрольного перегляду телебачення дітьми дошкільного віку, що супроводжуються активізацією механізмів психічного захисту. Виявлені ряд напрямків змін у особистості дитини: у поведінковій, когнітивній та емоційно-вольовій сферах. Створено психодіагностичний комплекс методик, що дозволив достовірно виявити та системно описати наслідки негативного впливу безконтрольного перегляду телепередач на особистість дитини дошкільного віку.

4. Емпірично встановлено відмінності у розвитку когнітивної, емоційної і поведінкової сфер дітей, які мають вільний доступ до телепередач будь-якого змісту і не мають обмежень у часі перегляду (в середньому 3 години і більше), і дітей, які мають контроль з боку батьків.

Встановлено загострення негативних емоційно-поведінкових реакцій, зростання психоемоційного напруження, зниження самооцінки у дитини, затримка її когнітивного розвитку та наявність поведінкових труднощів. Це свідчить про певні порушення психічної адаптації та активізацію механізмів психічного захисту. Результати діагностики когнітивних, емоційних та поведінкових особливостей дітей дошкільного віку, що увійшли до другої групи, свідчать про відсутність чіткого симптомокомплексу цих якостей.

Отже, емпіричне дослідження дозволило виявити основні напрями негативному впливу безконтрольного перегляду програм телепередач на розвиток особистості дітей дошкільного віку.

5. Встановлені дисгармонійні зміни у когнітивній, емоційній та поведінковій сфері особистості дошкільників, що виникають в умовах безконтрольного перегляду програм телепередач, опосередковано свідчать про активізацію захисних механізмів. Зазначені негативні наслідки є закріпленими шаблонами дій та реагування (паттерни), що засвоєні дитиною з телебачення. Ці паттерни не здатні вирішати ексквізитні ситуації, а навпаки, ще більш фруструють особистість. Особистість використовує їх автоматично, несвідомо. Крім захисних реакцій, які реєструються на поведінковому, когнітивному та

емоційно-вольовому рівнях, у дитини поступово виявляються психологічні захисні механізми. Серед виявлених захисних механізмів виділено наступні: заміщення, регресія, витіснення, втеча (відхід), заперечення, ідентифікація, компенсація, ідентифікація, сублімація. Це свідчить про поступове становлення зрілої системи психологічного захисту.

6. Розроблена програма корекції проявів захисної психічної адаптації та дисгармонійного розвитку дітей дошкільного віку, які безконтрольно дивляться програми телепередач з урахуванням отриманих емпіричних результатів. Впровадження програми дозволило відкоригувати у певній мірі ряд негативних наслідків безконтрольного перегляду телебачення на поведінковому, когнітивному та емоційному рівнях. У роботі доведено ефективність та доцільність використаних методів корекційної-розвивальної програми.

Спрямований вплив на вищезазначені сфери особистості методами корекційної-розвивальної програми показав достатньо високу ефективність, але не вичерпав повного кола проблем корекції наслідків дії захисних механізмів. Недостатньо суттєвими виявилися зміни у емоційній сфері, що пояснюється відсутністю у межах розробленої програми можливості докорінно змінити умови виховання дитини, зокрема, абсолютно уникнути ситуацій безконтрольного перегляду телевізійних програм, внутрішньосімейних конфліктів та інших зовнішніх чинників, що провокують виникнення ексквізитних ситуацій. Встановлено, що використання розробленої корекційно-розвивальної програми уповільнюється розвиток захисних механізмів та активізується дія механізмів, що забезпечують повноцінну та ефективну психічну адаптацію дітей.

Матеріали дослідження не вичерпують усіх проблем, пов'язаних із дослідженням захисних механізмів психіки дітей дошкільного віку, які безконтрольно дивляться програми телепередач. Перспективною в даному контексті є розробка спеціальних методів і програм розвитку копінг-стратегій, комунікативних якостей, емоційної та когнітивної сфери дитини старшого дошкільного віку, які безконтрольно дивляться програми телепередач, а також розробку методик, спрямованих на вивчення умов розвитку механізмів психологічного захисту та копінг-стратегій дітей молодшого шкільного віку.

Основні результати дослідження відображено у наступних публікаціях:

1. Варнава У. В. Психосоматичний симптом як результат використання незрілих психологічних захистів / У. В. Варнава // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / [за ред. С.Д. Максименка]. – 2005. – Вип. 26. – Т.1. – С. 102-107.

2. Варнава У. В. Экспериментальное исследование незрелых психологических защит личности / У. В. Варнава // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / [за ред. С.Д. Максименка]. – 2006. – Вип. 29. – С. 102-106.

3. Варнава У. В. Дослідження захисних механізмів дошкільників у зв'язку з безконтрольним переглядом телевізору / У. В. Варнава // Соціальні

технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2008. – Вип. 39-40. – С. 185-195.

4. Варнава У. В. Влияние бесконтрольного просмотра телевизора на формирование личности ребенка старшего дошкольного возраста / У. В. Варнава // Наука і освіта. – 2009. – №6. – С. 104-107.

5. Варнава У. В. Дослідження впливу сучасного телебачення на формування особистості дитини / У. В. Варнава // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. – 2009. – № 1-2. С.27-34.

6. Варнава У. В. Теоретико-методологічний аналіз основних підходів у дослідженні захисних механізмів психіки / У. В. Варнава // Вісник Одеського національного університету. – 2009. – Вип. 6. – Т.14. – С. 4-9.

7. Варнава У. В. Психологические аспекты духовно-морального воспитания в семье / У. В. Варнава // Виховання і освіта. – 2007. – №1-2 (11-12). – С 239-240.

8. Варнава У. В. Актуальні аспекти сучасного стану проблеми дослідження захисних механізмів / У. В. Варнава : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. [«Современные направления теоретических и прикладных исследований '2013»], (Одесса, 19-30 марта 2013 г.) / Одесский национальный морской университет. – Т. 20. – Одеса: КУПРИЕНКО, 2013. – С. 65-69.

АНОТАЦІЇ

Варнава У. В. Психологічні особливості розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», Одеса, 2013.

Дисертаційну роботу присвячено вивченню дослідженню механізмів психологічного захисту особистості дітей дошкільного віку. У роботі презентовано історичний аспект дослідження психологічного захисту у вітчизняній та зарубіжній психології; розглянуто методи його вивчення. На основі теоретичних досліджень розроблено модель проявів та розвитку захисних механізмів дітей дошкільного віку в умовах безконтрольного перегляду телебачення. Розкрито сутність феномену психологічного захисту особистості в умовах впливу безконтрольного перегляду телебачення, виявлено умови виникнення дисгармонійних змін особистості. Встановлено характеристики емоційної, когнітивної та поведінкової сфер дітей дошкільного віку. Досліджено симптомокомплекс когнітивних, емоційних та поведінкових проявів, що супроводжують цей процес. Відповідно до визначених негативних змін особистості дитини, розроблено та апробовано програму корекції проявів захисної психічної адаптації та дисгармонійного розвитку дітей дошкільного віку, які безконтрольно дивляться програми телепередач. Розроблена програма дозволила відкоригувати у певній мірі ряд негативних наслідків безконтрольного перегляду телебачення на поведінковому, когнітивному та

емоційно-вольовому рівнях. У роботі доведено ефективність та доцільність використаних методів корекції.

Ключові слова: механізми психологічного захисту, розвиток, дошкільний вік, поведінкова сфера особистості, емоційна сфера особистості, когнітивна сфера особистості, психічна адаптація.

Варнава У.В. Психологические особенности развития защитных механизмов детей дошкольного возраста. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07. – педагогическая и возрастная психология. - Государственное учреждение «Пивденноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2013.

Диссертационная работа посвящена теоретическому и практическому исследованию проблемы механизмов психологической защиты личности детей дошкольного возраста. Раскрыта сущность феномена психологической защиты личности в условиях воздействия бесконтрольного просмотра телевизора, как внешнего фактора, способствующего возникновению эксквизитной ситуации.

Установлено, что защитные механизмы, которые активизируются под влиянием бесконтрольного просмотра телевизора, способствуют развитию защитной адаптации к условиям эксквизитной ситуации. Травмирующее влияние современного телевидения, фиксируются в психике субъекта, что блокирует и тормозит его развитие в таких сферах личности как: эмоционально-волевая, поведенческая и когнитивная. Блокировка указанных сфер личности приводит к дисгармоничному развитию личности.

Анализ эмпирического материала позволяет установить, что развитие личности в условиях бесконтрольного просмотра телевидения инфантилизирует психику субъекта, порождая регрессивные формы поведения (несамостоятельность, зависимость от окружающих, слабый самоконтроль, тревогу, агрессивность, конфликтность, использование неэффективных стратегий поведения, задержка когнитивного развития, слабое развитие коммуникативных навыков и речевой компетенции, и т.д.).

Выделены дисгармоничные изменения личности ребенка дошкольного возраста, которые опосредованно указывают на функционирование механизмов психологической защиты, а именно: тревожность, страхи, самооценка, конфликты, сниженное настроение и др. Утверждается, что ситуация влияния бесконтрольного просмотра телевидения стимулирует активизацию защитной формы адаптации личности. Исследован симптомокомплекс когнитивных, эмоциональных и поведенческих проявлений, которые являются следствием этого процесса.

Разработана и апробирована программа коррекции проявлений защитной психической адаптации и дисгармоничного развития детей дошкольного возраста, которые бесконтрольно смотрят телевизор. Данная программа позволила откорректировать в определенной мере ряд негативных последствий бесконтрольного просмотра телевидения на поведенческом, когнитивном и эмоционально-волевом уровнях. В работе доказана эффективность и

целесообразность использованных методов.

Ключевые слова: механизмы психологической защиты, развитие, дошкольный возраст, поведенческая сфера личности, эмоциональная сфера личности, когнитивная сфера личности, психическая адаптация

Varnava U. V. Psychological characteristics developing of protective mechanisms of preschool children. - Manuscript.

Dissertation for the candidate of psychological sciences degree, major 19.00.07. – Education and Age-Psychology. South-Ukrainian National Pedagogical University", – Odessa, 2013.

Dissertational work is devoted to study the mechanisms of psychological protection of personality of children of preschool age. In this paper is presented the historical aspect of research of psychological defense in domestic and foreign psychology; considered the methods of its study.

On the basis of theoretical research was developed a model of the protective mechanisms of preschool children in the conditions of uncontrolled watching television. Was revealed the essence of the phenomenon of psychological protection under the influence of uncontrolled watching television, the conditions of occurrence of disharmonious personality changes..

The characteristics of emotional, cognitive and behavioral areas of pre-school children are established.

Was investigated the complex of cognitive, emotional and behavioral symptoms that accompany this process. According to certain negative changes the child's identity, has been developed and tested the correction program of manifestations of a protective mental adaptation and disharmonious development of preschool children who watch television programs without control. The developed program has enabled to adjust to the full range of negative effects of uncontrolled television viewing on the behavioral, cognitive, emotional and volitional levels. We prove the effectiveness and appropriateness of the used methods of correction.

Keywords: psychological defense mechanisms , development , preschool age , behavioral sphere of personality , emotional sphere of personality , cognitive sphere of personality , psychological adaptation.